

สรุปเนื้อหาการบรรยาย

โครงการสัมมนาทางวิชาการเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชนในมิติต่างๆ

ครั้งที่ ๓/๒๕๖๐ หัวข้อ “สิทธิชุมชน”

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติศักดิ์ ปรกติ อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วันจันทร์ที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๐ เวลา ๑๓.๓๐-๑๖.๓๐ น.

ณ ห้องประชุมเสวนา ชั้น ๖ สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ได้รับเกียรติจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติศักดิ์ ปรกติ อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านสิทธิในที่ดินและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ บรรยายพิเศษหัวข้อ “สิทธิชุมชน” เมื่อวันจันทร์ที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๖๐ ที่ผ่านมา สรุปเนื้อหาสาระสำคัญได้ดังนี้

สถานะของสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญ

“สิทธิของบุคคลที่รวมกันเป็นชุมชน” หรือ “สิทธิชุมชน” เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้รับรองไว้อย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐ และสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันรวมทั้งในร่างรัฐธรรมนูญที่ได้รับการรับรองไปโดยประจักษ์เมื่อ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยมีสาระสำคัญ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ สิทธิขั้นพื้นฐานในการอนุรักษ์ พื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ

ประการที่ ๒ สิทธิขั้นพื้นฐานในการมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

ซึ่งสิทธิทั้งสองประการนี้บุคคลหรือชุมชนย่อมแสดงออกได้โดยตรง หรือโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมกับหน่วยงานของรัฐซึ่งได้รับมอบหมายให้ใช้อำนาจหน้าที่ในเรื่องนั้นๆ ก็ได้ แต่ปัญหาสำคัญในการให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานนี้ ในทางปฏิบัติก็คือ ปัญหาของ “ชุมชน” อันเป็นผู้ทรงสิทธิขั้นพื้นฐานนี้หมายความว่าอย่างไร มีองค์ประกอบและขอบเขตอย่างไร และสิทธิขั้นพื้นฐานทางจารีตประเพณี และทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนี้ มีความสัมพันธ์กับอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายธรรมดาอยู่แล้วอย่างไร หรือจะต้องตกอยู่ใต้บังคับของกฎหมายเหล่านั้นหรือไม่เพียงใด

เจตนารมณ์ของสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วยสาระสำคัญดังนี้

๑) การจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ คือ สิทธิขั้นพื้นฐานในรากฐานแห่งการดำรงชีพของบุคคลและชุมชน ทั้งนี้โดยต้องอยู่ในกรอบของความสมดุลและความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ

๒) ความปลอดภัยและคุณภาพชีวิตที่พึงได้รับจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

๓) ประโยชน์อันพึงได้รับในการดำรงชีพตามวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับความสมดุลและยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ

สาระสำคัญของสิทธิชุมชน

๑) เป็นสิทธิในทางหวงห้าม ต่อสู้ หมายถึง ห้ามจำกัด ครอบงำ แทรกแซงการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ด้วยการคัดค้าน เช่น การห้ามฆ่าสัตว์ด้วยวิธีตามประเพณี ห้ามใช้ภาษาถิ่น ห้ามคนป่าไม่ให้อยู่ในป่าตามวิถีชีวิตดั้งเดิม ห้ามทำไร่ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการเผาป่า (เท่าที่ไม่ขัดต่อความสมดุลและยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ห้ามประกอบพิธีบวงสรวงในเขตป่าอุทยานแห่งชาติตามประเพณี ห้ามจุดประทัดในประเพณีตรุษ

ห้ามนักเรียนไว้ผมหรือโพกผ้าตามประเพณี ห้ามจัดอาหารให้ผู้ต้องขังโดยขัดต่อหลักศาสนาของเขา หรือคัดค้านการอนุญาตทำไม้ในเขตป่า การอนุญาตสร้างสนามบิน โรงไฟฟ้า โรงงานอุตสาหกรรมซึ่งอาจกระทบเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒) เป็นสิทธิในทางริเริ่ม จัดการ มีส่วนร่วม เหนือสาธารณสมบัติของแผ่นดิน เช่น สิทธิในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ใช้น้ำ บริหารจัดการ หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์ในเขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติ เท่าที่ไม่ขัดต่อความมุ่งหมายในการสงวนและคุ้มครองป่าไม้ หรือพิสูจน์ได้ว่าสามารถสงวนและคุ้มครองป่าไม้ได้มีประสิทธิภาพดีกว่าการดำเนินการของหน่วยงานของรัฐ

๓) เป็นสิทธิในทางเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐกระทำการ หรืองดเว้นกระทำการ เช่น สิทธิเรียกร้องให้อธิบดีกรมป่าไม้จัดสรรที่ดินที่เป็นเขตป่าเสื่อมโทรมให้ประชาชนอยู่อาศัย หรือทำประโยชน์ตามที่กฎหมายกำหนด หรือให้งดเว้นการอนุญาตให้ผู้ประกอบการใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะที่ไม่น่าจะเกิดประโยชน์ในการสงวนและคุ้มครองป่า

โครงสร้างการพิจารณาปัญหาการละเมิดสิทธิ

๑) ขอบเขตของสิ่งที่กฎหมายคุ้มครอง (Extent of Protection: Schutzbereich) ประกอบด้วย

๑) เป็นบุคคลที่ควรได้รับความคุ้มครองหรือเป็นผู้ทรงสิทธิหรือไม่ (เป็นคนสัญชาติไทย หรือเป็นชุมชนชาวไทย หรืออยู่ในขอบเขตที่พึงได้รับความคุ้มครองหรือไม่ เช่น นิติบุคคล หรือนิคมอุตสาหกรรมจะอ้างสิทธิชุมชนได้หรือไม่

๑) เนื้อหาแห่งความคุ้มครองคืออะไร อ้างมาตราใดบ้าง เช่น อ้างเสรีภาพทั่วไป ความเสมอภาค สิทธิเฉพาะกรณี (สิทธิชุมชน หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์)

๒) มีการใช้อำนาจปกครองหรืออำนาจรัฐในทางกระทบต่อสิทธินั้นหรือไม่ (Interference by Public Authority : Eingriff)

๓) การใช้อำนาจนั้นอาศัยความชอบธรรมตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ (Constitutional Justification : Rechtsfertigung)

๑) ด้านแบบพิธี เช่น เป็นการใช้อำนาจตามอำนาจหน้าที่ หรือเป็นกฎที่ตราขึ้นโดยมีอำนาจ และได้ดำเนินการตามกระบวนการที่กฎหมายกำหนดไว้แล้วหรือไม่

๑) ด้านเนื้อหา เช่น เป็นกฎ หรือการใช้อำนาจที่อยู่ในกรอบที่รัฐธรรมนูญอนุญาตให้มีได้หรือไม่ ทั้งในกรณีรัฐธรรมนูญกำหนดสงวนอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติไว้ (ตามกฎหมายบัญญัติ) และในกรณีที่ไม่มีข้อสงวนอำนาจ (กรณีเสรีภาพในการนับถือศาสนา)

๔) อำนาจอันชอบด้วยกฎหมายนั้น ตกอยู่ในบังคับแห่งข้อจำกัดอำนาจ (Restriction of Restriction : Schranke der Schranken) เช่น

๑) ด้านข้อจำกัดของสิทธิ เช่น หลักการคุ้มครองไม่ให้เพิ่มภาระ หรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ (จำเป็น สมประโยชน์ ควรแก่กรณี)

๑) ด้านที่ไปขัดต่อความคุ้มครอง หรือเนื้อหาแห่งรัฐธรรมนูญอื่นใดที่เกี่ยวข้องหรือไม่

ข้อพิพาทสิทธิชุมชนและตัวอย่างคดี

สิทธิชุมชนเป็นสิทธิดั้งเดิม ซึ่งเป็นรากฐานของอำนาจแผ่นดิน และเป็นทรัพย์สินเหนือทรัพย์สินของแผ่นดิน ซึ่งเมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นก็ต้องเข้าสู่กระบวนการตัดสินของศาล เท่าที่ผ่านมามีการยอมรับสิทธิชุมชนจริงๆ ตามฎีกาที่ ๕๘๑๘/๒๕๔๔ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของการยอมรับความมีอยู่ของชุมชน ดังที่ศาลวินิจฉัยว่า โจทก์ซึ่งอ้างตนว่าเป็นบุคคลในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้น คำว่า “ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” ยังไม่มีคานิยามความหมายหรือขอบเขตที่แน่นอนทั้งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ซึ่งเมื่อขณะฟ้องคดีนี้ยังไม่มีกฎหมายออกมาใช้บังคับ จึงยังไม่อาจถือได้ว่าการโต้แย้งเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของโจทก์ โจทก์จึงไม่มีอำนาจฟ้อง อย่างไรก็ตามในคดีนี้ ศาลได้ยอมรับว่าองค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นบุคคลผู้ถูกโต้แย้งสิทธิในคดีนี้ และมีอำนาจฟ้องได้

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ได้มีฎีกาที่ ๑๕๒๑๙/๒๕๕๘ ซึ่งเป็นคดีที่ชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านคลิตี้ล่าง ฟ้องให้ผู้ประกอบการ รับผิดชอบละเมิดตาม พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านกะเหรี่ยงหมู่บ้านคลิตี้ล่างได้รับสารตะกั่วและสารพิษเข้าสู่ร่างกาย ศาลฎีกาได้วางหลักไว้ว่าคณะชาวบ้านหมู่บ้านคลิตี้ล่างเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีสิทธิที่จะอนุรักษ์และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากลำห้วยคลิตี้ล่างอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ มาตรา ๔๖, ๕๖, ๖๙ ประกอบกับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ และรัฐธรรมนูญ (ชั่วคราว) พ.ศ. ๒๕๕๗ มาตรา ๔ ที่ได้รับรองสิทธิชุมชนต่อเนื่องมา

ตัวอย่างที่น่าสนใจในต่างประเทศ เช่น

๑) ตัวอย่างคดีในประเทศแคนาดา ซึ่งคดีนี้พิพาทกันระหว่างชนพื้นเมืองกับผู้ว่าการมลรัฐ โดยชนพื้นเมืองอ้างสิทธิดั้งเดิมของชนพื้นเมืองเหนือที่ดินเนื้อที่ราว ๕๘,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ^๑ โดยชนพื้นเมืองอ้างสิทธิใช้สอยที่ดินที่มีมาตามตำนานชนเผ่า แต่ศาลชั้นต้นไม่รับฟัง และตัดสินว่าหลักฐานจากพยานบอกเล่ารับฟังไม่ได้ จึงถือว่าที่ดินดังกล่าวเป็นที่รกร้างว่างเปล่า ศาลอุทธรณ์พิพากษายืน

ต่อมาศาลสูงสุดของแคนาดาพิพากษารับรองสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองว่าได้รับการคุ้มครองโดยยอมรับตำนานชนพื้นเมืองที่น่าสืบด้วยวาจา (Oral histories) ในฐานะเป็นหลักฐานสำคัญในคดีที่ใช้ในการพิสูจน์สิทธิของชนพื้นเมือง ศาลสูงแคนาดายังยอมรับด้วยว่าสิทธิของชนพื้นเมืองตามตำนานดังกล่าว มีฐานะเป็นสิทธิเหนือที่ดินซึ่งไม่จำกัดเฉพาะสิทธิใช้สอยตามปกติเท่านั้น แต่เป็นสิทธิที่คลี่คลายไปตามพัฒนาการทางสังคม ดังนั้นจึงมีสิทธิทำเหมืองแร่ และสิทธิเก็บกิน หรือสิทธิทางเศรษฐกิจอย่างอื่นด้วย ไม่จำกัดอยู่เฉพาะสิทธิได้ประโยชน์ตามจารีตประเพณีเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ศาลสูงแคนาดายังได้ตัดสินด้วยว่าความสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่าพื้นเมืองกับที่ดินของชนเผ่าเป็นความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมซึ่งมีลักษณะเฉพาะและมีคุณค่าพิเศษสำหรับชนเผ่าพื้นเมืองอันไม่อาจพรากจากกันได้ ดังนั้นหากพื้นที่ใดมีความสัมพันธ์กับชนเผ่าเป็นพิเศษในลักษณะที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมสำคัญ ก็ไม่อาจนำที่ดินนั้นไปใช้อย่างอื่นได้ (เช่น เป็นลานจอดรถ) และด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจจะนำไปจำหน่ายให้เป็นสิทธิของเอกชนได้ เว้นแต่โอนแก่รัฐบาลกลาง และโดยที่เป็นสิทธิของชนเผ่าจึงเป็นสิทธิรวมหมู่ คล้ายกับสาธารณสมบัติของชุมชนนั้น ซึ่งเอกชนแต่ละรายไม่อาจนำไปจำหน่ายแก่กันได้ ต้องใช้สิทธิโดยชุมชนเท่านั้น

ศาลสูงแคนาดาตัดสินว่า แม้ยังไม่เป็นที่ยุติว่าชนเผ่ามีสิทธิเหนือท้องที่ดังกล่าวก็ตาม ก็นับว่ามีส่วนได้เสียในดินแดนที่พิพาทแล้ว จึงต้องรับฟังโดยอธิบายว่า หน้าที่รับฟังความคิดเห็นเป็นหน้าที่ตามหลักการที่ว่าด้วย Honour of the Crown หรือหลักการธำรงความเชื่อถือต่อรัฐ และรัฐมีหน้าที่ต้องใช้อำนาจตามหลักสุจริต คือ ต้องใช้อำนาจโดยคำนึงถึงความเชื่อถือไว้วางใจอันพึงมีตามความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในปกครองนั่นเอง แต่หน้าที่นี้ไม่ผูกพันไปถึงเอกชนผู้รับสัมปทาน

ในแง่กฎหมายของแคนาดามีหลักคอมมอนลอว์เป็นที่ยอมรับกันว่า รัฐมีอำนาจอธิปไตยเหนือชนเผ่า แต่ตราบได้ ที่รัฐไม่ได้ตรากฎหมายยกเลิกสิทธิของชนเผ่าโดยเฉพาะแล้ว สิทธิของชนเผ่าย่อมไม่ระงับสิ้นไป เว้นแต่ชนเผ่าเหล่านั้นจะได้สละสิทธิไปโดยสมัครใจ อย่างไรก็ตามก่อนมีคำพิพากษานี้ รัฐบาลไม่เคยตระหนักว่าตนมีหน้าที่ต้องรับฟังความคิดเห็นของชนเผ่า และไม่มีหน้าที่จะรักษาประโยชน์ได้เสียของชนเผ่าพื้นเมือง เว้นแต่ชนเผ่าพื้นเมืองนั้นจะได้พิสูจน์ให้ได้เสียก่อนว่าชนพื้นเมืองนั้นๆ มีสิทธิเหนือดินแดน แต่คดีนี้ศาลสูงแคนาดาได้ยกหลัก Honour of the Crown มาเป็นข้อผูกมัดมลรัฐให้ต้องรับฟังชุมชนพื้นเมืองเสียก่อน ไม่ว่าจะพิสูจน์ได้ว่าเขามีสิทธิเหนือดินแดนในฐานะชนเผ่าพื้นเมืองหรือไม่ก็ตาม

๒) ตัวอย่างคดีในประเทศออสเตรเลีย ศาลชั้นต้นแห่งมลรัฐควีนส์แลนด์ พิพากษาลงโทษชนพื้นเมืองรายหนึ่งทีละลูกจะเข้าน้ำเค็มเพื่อเป็นอาหารโดยไม่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมาย แต่จำเลยให้การต่อสู้ว่าตนมีสิทธิตามจารีตประเพณีและไม่ต้องตกอยู่ใต้บังคับกฎหมายที่กำหนดให้ต้องขออนุญาตต่อเจ้าพนักงานเสียก่อนแต่อย่างใด

^๑ Constitutional Act 1982 Section 35 (1) ซึ่งรับรองสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองที่มีมาแต่ดั้งเดิมว่ายังคงดำรงอยู่ มิได้ถูกลบล้างไปโดยการตั้งรกรากของชาวอาณานิคม หรือการจัดตั้งรัฐแคนาดาขึ้น

คดีนี้ศาลสูง (High Court) แห่งออสเตรเลียได้พิพากษารับรองสิทธิการล่าลูกจระเข้ น้ำเค็มของผู้ฟ้องคดีก็เป็นการล่าเพื่อใช้ในการบริโภคตามประเพณีดั้งเดิม และเป็นไปตามความเชื่อทางด้านจิตวิญญาณ การกระทำของผู้ฟ้องคดีเป็นการใช้สิทธิของชนพื้นเมืองดั้งเดิมซึ่งสามารถใช้สิทธิดังกล่าวได้โดยไม่ต้องได้รับอนุญาตจากมลรัฐก่อน อันเป็นการให้ความคุ้มครองสิทธิของชนพื้นเมืองในฐานะที่เป็นสิทธิดั้งเดิมตามมาตรา ๒๑๑ แห่งพระราชบัญญัติสิทธิของชนพื้นเมืองดั้งเดิม ค.ศ. ๑๙๙๓ อันเป็นกฎหมายแห่งเครือจักรภพ ดังนั้นจึงไม่อยู่ในความมุ่งหมายของกฎหมายที่มุ่งห้ามล่าสัตว์น้ำที่ตราขึ้นภายหลัง และผู้ต้องหาจึงไม่มีความผิด

อีกกรณีคือ ศาลสูงสุด ได้รับรองว่า นายมาโบ กับพวก ผู้ฟ้องคดี อาศัยอยู่บนหมู่เกาะเมอร์เรย์แห่งช่องแคบทอร์เรส (Murray Islands of the Torres Strait) มายาวนาน ก่อนที่ชาวยุโรปกลุ่มแรกจะรู้จักออสเตรเลีย แม้ว่าในบางช่วงเวลาจะมีบุคคลภายนอกที่มีเชื้อชาวเมอร์เรียมเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้บ้าง เช่น มิชชันนารี เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือชาวประมง เป็นต้น แต่กลุ่มคนดังกล่าวก็มีได้อพยพเข้ามาอยู่บนหมู่เกาะเมอร์เรย์อย่างถาวร มีความสามารถฟ้องคดีในนามของชาวเมอร์เรียมที่ตั้งชุมชนอยู่บนหมู่เกาะเมอร์เรย์ จึงเป็นการฟ้องคดีเพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนบางคนหรือบางกลุ่ม เพื่อขอให้ศาลประกาศถึงความมีอยู่ของสิทธิในที่ดินที่สืบทอดตามจารีตประเพณี (traditional rights) ในการเป็นเจ้าของ ผู้ครอบครอง และใช้ประโยชน์เหนือดินแดนแห่งหมู่เกาะเมอร์เรย์ อันเป็นถิ่นที่อยู่ของพวกตน

ศาลเห็นว่า ชุมชนชาวเมอร์เรียมเป็นชนพื้นเมืองมีความผูกพันกันโดยทางวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ในการครอบครอง และใช้ประโยชน์ในทรัพยากรที่ดินเหนือหมู่เกาะเมอร์เรย์อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ในอดีต ก่อให้เกิดสิทธิในที่ดิน กล่าวได้ว่ากฎหมายคอมมอนลอว์ของออสเตรเลีย ยอมรับความมีอยู่ของระบบกฎหมายและจารีตประเพณีท้องถิ่นของชาวเมอร์เรียมซึ่งผูกพันอยู่กับดินแดนอันเป็นถิ่นกำเนิดของตน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติศักดิ์ ปรกติ ได้กล่าวในตอนท้ายว่า เรื่องสิทธิชุมชนเป็นเรื่องที่ไม่รู้จัก จะต้องมีการพัฒนาไปพร้อมๆ กับวิถีชีวิต การปฏิบัติหน้าที่ การแสวงหาผลประโยชน์ของผู้ประกอบการ ในขณะเดียวกันอาจจะพัฒนาไปพร้อมกับการที่ผู้ใช้สิทธิไปในทางที่ไม่ชอบ ซึ่งเราจะต้องตั้งตนในทางที่ชอบ โดยใช้ความรู้ในทางสุจริต ช่วยกันคุ้มครองสิทธิไปในทางที่รู้จักสามัคคี อยู่กันด้วยสติปัญญา สงบ สันติ และอยู่บนความถูกต้อง

